

TÜRKİYE-AFRIKA İLİŞKİLERİ

Sedat AYBAR*

Türkiye'nin yakın zamanda gerçekleştirdiği en ciddi stratejik atılım Afrika kıtası ile oldu. 1998 yılında Türkiye'nin Afrika ülkelerinde görev yapan diplomatlarının inisiyatifinde geliştirilen 'Afrika'ya Açılım Eylem Planı', 2005 senesinin 'Afrika Yılı' olarak tanınması, son olarak 2008 Ağustosunda İstanbul'da gerçekleştirilen 'Türkiye-Afrika Zirvesi', Türkiye'nin Afrika kıtası ile ilişkilerinde kalıcı ve ciddi girişimlerde bulunma niyetinde olduğunun göstergeleri. Aslında Afrika kıtasına artan ilgi sadece Türkiye ile sınırlı değil. Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Avrupa Birliği de (AB) Türkiye gibi Afrika zirveleri düzenlediler. Aralık 2008'de Venezüela'nın başkenti Caracas'da Latin Amerika-Afrika zirvesi yapılacaktır.

Afrika'ya bu kadar önem verilmesinin geçerli birçok nedeni var. Bu yazı, Afrika kıtasını yakın zamanda önemli hale getiren süreci ve bu sürecin Türkiye için ne anlama geldiğini analiz etmeyi hedefliyor. Diğer bir deyişle, yazı dünyanın içinde bulunduğu bu konjonktürde, Türkiye'nin Afrika yönelimini ele alıyor.

Türkiye'de de gerçekleştirilen bu tür zirvelerin, Afrika kıtasının sürdürülebilir bir kalkınma hızını yakalayarak makro ekonomik istikrarına katkı yapacağı açıktır. Ayrıca, bu zirvelerin, Afrika'daki insan hakları, iyi yönetim, demokrasi, barış ve güvenlik gibi konulara da katkı yapacağı bekleniyor. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) dünya çapında uyguladığı ve 2015 yılına kadar fakirliği yarı yarıya azaltmayı hedefleyen Milenyum Kalkınma Hedefleri'ne (MKH) Afrika kıtasının ulaşabilmesinin çok güç, hatta imkânsız olduğu açıklık kazanmışken bu tür girişimler kıta için büyük önem taşıyor. Afrika ile ilgili popüler söylem her ne kadar olumsuzluklara vurgu yapıyorsa da, gelişen bu tür güney-güney işbirliğinin Afrika'nın refahının artırılmasına, iktisadi kalkınmasına ve oradaki demokrasinin gelişmesine yaptığı katkı açık.

* Doç. Dr. Kadir Has Üniversitesi,
Ortaadoğu ve Afrika Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Müdürü

Bu yazıda, bir sonraki bölüm Afrika kıtasıyla ilgili genel bilgileri içermektedir. Ondan sonraki bölüm, Türkiye Afrika ilişkilerini, politik, ekonomik ve ticari boyutlarıyla ele alıyor. Takip eden bölümde ise, refah ve kalkınma getirmesi beklenen bu karşılıklı ilişkinin önünde bulunan engeller tanımlanmaya çalışılıyor. Sonuç bölümü, Türkiye'nin Afrika stratejisinin ne olduğunu/olabileceğini irdeliyor.

AFRİKA KITASI

Afrika kıtası 53 ülkeyi kapsayan, 770 milyon nüfusa sahip, toplam Gayri Safi Milli Hasılası 709 milyar dolar olan, HIV-AIDS salgını yanı sıra sıtma, sarı humma, kolera, tifo ve pek çok tropik hastalığa mahkum, doğa şartları son derece güç, nüfus yoğunluğu düşük ve dağınık, çok fakir bir kıta. Buna karşın mineral ve maden zengini. Özellikle Batı Afrika'da bulunan petrol kaynakları yüzünden önemli Çok Uluslu Şirketer (ÇUŞ) açısından son zamanlarda çok artmış durumda. Maden ve mineraller, kompüter, cep telefonu gibi yeni teknolojilerde kullanılan baktır, laterit, koltan bunların yanı sıra petrol, elmas ve akla gelebilecek her türlü hammadde açısından zengin. Bu maden zenginliğinin tarıma etkisi olumsuz; kıtanın tüm kuzeyini kapsayan Sahra çölü dışında da Afrika toprağının bazı bölümleri tarım açısından verimsiz.¹

Böylesi geniş bir kıtanın coğrafi ve jeolojik yapısının bir uçtan bir uca farklılık göstermesi çok normal. Buna karşın Afrika'nın, özellikle Batı medyasında sanki tek bir ülkeymiş gibi değerlendirilmesine sık sık şahit oluyoruz. Bu türden değerlendirmeler ırkçı önyargıları ve Afro-kötümserliği besliyor.² Afrika kıtası ne bir ülke ne de Afrika ile olup biten şeyler bu kıtanın sınırları içine hapsedilmiş durumda. Afrika kıtası coğrafi ve siyasi özelliklerine göre bölgelere ayrılıyor.³ Coğrafi olarak tüm Sahra-altı Afrika 'Sahil' ve 'Savana' olarak adlandırılıyor. Afrika'da

- 1 Karshenas Massoud (1998), *Capital Accumulation and Agricultural Surplus in sub-Saharan Africa and Asia*, UNCTAD, Working Paper, Geneva.
- 2 Aybar Sedat ve Costas Lapavitsas, (2008), *The Urgent Need for Financial Reform to Mobilise Savings in Sub-Saharan Africa*, UNDP, IPC, Number 50; Sender John (1999) "Africa's Economic Performance: Limitations of the Current Consensus", *The Journal of Economic Perspectives*, Vol.13, Issue 3, pp.89-114.
- 3 Afro-kötümserlik, Afrika'nın deneyimini bir trajedi olarak gören, Afrika ile ilgili olarak sürekli olumsuzluklara, fakirliğe, hastalıklara dikkat çeken, Afrika'daki birçok olumlu gelişmeyi görmezden gelen ırkçı bir yaklaşım. Bir örnek olması itibarıyla bakınız, *The Guardian* (26.08.2004), "Thatcher and The Very African Coup", Jamie Wilson, David Pallister and Paul Lashmar. Bu konuda daha detaylı bilgi Aybar Sedat (2006), "Economic Potential of Africa and Limits of Afro-Pessimism", Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) Proceedings of 1st Türk-Afrika Conference veya Sender (1999)'dan edinilebilir bakınız.

yaygın olarak kullanılan 'Sahil' kavramı kıyılara ek olarak Sahra çölünün altındaki yeşil bitki örtüsünün bulunduğu bölgeyi de içeriyor. Öte yandan 'Savana' denen coğrafi yapı, sahilden ayrı olarak daha kuru olan bölgeleri, yarı çöl halindeki alanları anlatmak için kullanılıyor. Kuzey'e, Sahra'ya doğru olan ve ormanlık bölgenin bitip çalılıkların başladığı Moritanya gibi ülkeler ile Güney'de Zimbabve, Zambiya ve Malavi gibi ülkelerin bazı bölgeleri de 'savana' diye anılıyor.⁴

Tablo 1. AFRİKA KITASI TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER

	2000	2005	2006
GSMH (Cari USD)	341.7	630.8	709.5
GSMH (Değişim)	3.5	5.7	5.6
Nüfus	668.9	752.6	770.3
Ortalama Yaş Beklentisi	46.7	47.2
Enflasyon	6.1	7.9	6.9
HIV/AIDS	5.8
Tarımsal Katma Değer (% GSMH)	17.7	15.9	15.2
Endüstriyel Katma Değer (% GSMH)	31.7	32.5	32.5
Hizmetler (% GSMH)	50.5	51.7	52.3
Mal ve Hizmet İhracatı (% GSMH)	32.6	33.6	32.1
Mal ve Hizmet İthalatı (% GSMH)	30.9	34.7	36.5

UNCTAD 2007, 2005, 2003 İstatistikleri⁵

Doğumda ortalama yaşam süresi beklentisi, Sahra-altı Afrika'da ortalama 47 yaş civarında. Yani on sene önce 49 olan ortalamadan geriye gidiş söz konusu. Yaşam ortalamasının düşük olmasının ana nedeni HIV-AIDS hastalığı. Salgın hastalıklar ve AIDS, birçok Afrika ülke ekonomisini emek gücünün sağlıksız olması yüzünden olumsuz etkiliyor. Bugüne kadar yirmibeş milyon Afrikanının canına malolan AIDS, Botswana, Uganda, Burundi gibi ülke nüfuslarının yarıya yakınına etkiliyor. Bu ülkelerin devlet bütçelerinin büyük bir bölümünün sağlık giderlerine ayrılmasına neden oluyor. Afrika kıtası bu yüzden yabancı yatırımcı için çok cazip değil. Öte yandan Batılı ilaç firmaları, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) savunduğu "fikri malların korunması" bağlamında, patenti Afrika ülkelerine veri-

4 Commission For Africa (2005), Our Common Interest, (Report of the Commission for Africa).

5 UNCTAD (2007), Economic Development in Africa, Reclaiming Policy Space: Domestic Resource Mobilization and Development States, UNCTAD/ALDC/AFRICA/2007/1; UNCTAD (2005), Economic Development in Africa, Re-thinking the Role of Foreign Direct Investment, UN: New York, Geneva; UNCTAD (2003), Economic Development in Africa, Trade Performance and Commodity Dependence, UN: New York, Geneva.

lerek çok ucuza üretilebilecek ve HIV virüsüyle yaşama süresini uzatacak olan ilaçların üretiminden karlarını sürdürebilmek için vazgeçmiyorlar. Ne hükümetlerde ne de sivil toplum örgütlerinde bu hastalıkla savaşmak için yeterli mali ve maddi güç var. Böylece bahsi geçen ülkeler sadece fakirlik, borç ve salgın hastalıklar tarafından değil, aynı zamanda Batılı ilaç firmalarının kâr etme dürtüleri tarafından da gazaba uğruyorlar. Diğer yandan Hindistan gibi ülkeler bu insani dram karşısında sessiz kalmayarak DTÖ'nün kısıtlamalarına aldırmayıp Batı'dakinden çok daha ucuza ilaç üretimi yapıp Afrika ülkelerine gönderiyorlar.⁶

En önemli sorun şüphesiz HIV-AIDS ama Afrika kıtasının uğraşmak zorunda olduğu başka bir önemli sorunu daha var: İç-savaşlar. Afrika'da, düzenli ve disiplinli küçük askeri birliklerin kolaylıkla kontrol edebileceği savaşların yaygın yoksulluğa neden olduğu biliniyor.⁷ Afrikalı liderler, AB ve ABD'den, Sudan'da, Liberya'da, Kongo ve Burundi'de barışı korumak için fon ve askeri destek ayırmasını istiyorlar. Bir noktada Fransa, İngiltere ve AB'ye üye olan diğer ülkeler, örneğin bir ABD'nin Afrika'daki güvenlik konusuna daha çok angaje olmasını istiyorlar ama aynı zamanda bu askeri girişimlerin kendi çıkarlarını korumaya yönelik kullanılmasını arzuluyorlar. Bu yüzden, Amerika'nın askeri angajmanını, örneğin Liberya'daki barış konferansının, ECOWAS (Economic Commission of Western African States-Batı Afrika Devletleri İktisadi Komisyonu) tarafından ortaya konmuş olan insiyatif ile eşgüdümlü olarak, Burundi'de Güney Afrika'nın insiyatifindeki barış çabalarına destek vererek, Kongo'da ise Fransızlar ve Birleşmiş Milletler tarafından idare edilen barış çabaları etrafında organize edilmesini istiyorlar.

SÖMÜRGEÇİLİK ve BAŞARISIZ DEVLET OLGUSU

Afrikalı liderler, IMF'nin baskısı altında uygulamaya koydukları yapısal dönüşüm ve ağır borç yükleri yüzünden iç çatışmalarını önleyemez durumdadır (Akyüz, 2007, s. 10). Afrika'da uygulanan erken serbestleşme politikalarının toplam olarak 270 milyar dolarlık bir kayba yol açtığını bildirmektedir. Bu rakam Afrika'nın son yirmi sene içinde aldığı toplam yardımdan daha fazladır.⁸ Tam anla-

6 Arrighi Giovanni (2002), "The African Crisis, World Systemic and Regional Aspects", *New Left Review*, No: 15, May-June, 2002, pp. 5-36; Thandika Mkanwadi (2001), "Thinking About Developmental States in Africa", *Cambridge Journal of Economics*, No. 25, pp. 289-313;.

7 Cramer, Christopher (2006), *Civil War is not a Stupid Thing: Accounting for Violence in Developing Countries*, C. Hurst (London); *Amerika'da Violence in Developing Countries: War, Memory, Progress*, adıyla, Indiana University Press tarafından yayınlandı.

8 Akyüz Yılmaz (2007), *Global Rules and Markets: Constraints over Policy autonomy in Deve-*

mıyla başarısız, kayıp devlet durumuna indirgenmişler. Afrika'nın mukayeseli üstün olduğu sektörler eşitsiz değişim koşulları yüzünden, ABD ve Avrupa karşısında rekabet avantajını yitirmiş durumda. Diğer yandan özellikle 1990'ların başından itibaren, ABD ve AB için Batı Afrika petrolünün giderek önem kazandığı biliniyor. Örneğin, ABD'de tüketilen toplam petrolün %10'u Ortadoğu'dan ithal edilirken, şu an %15 olan tüketiminin önümüzdeki 10 sene içinde %25'ini Batı Afrika'dan ithal etmeyi planlıyor. Ortadoğu petrolü daha çok AB ve Japonya tarafından kullanılıyor. ABD'nin petrol bağımlılığının görece daha az olduğu Ortadoğu ile ilgisinin boyutları gözönünde bulundurulursa, Batı Afrika söz konusu olduğunda bu ilginin boyutlarının ne kadar derin olduğu açıklık kazanıyor.⁹

İç savaşların, hastalıkların kontrolünün, etnik parçalanmanın ve fakirliğin nedeni olan sömürgeciliğin Afrika'daki ulus-devletlerin sınırlarını çizmiş olması da durumun vahametine katkı yapan bir faktör. Batı Avrupalı sömürgeciler kendi aralarında paylaştıkları ülkelerin sınırlarını kendilerine göre çizerek Afrika'da ulus-devletler yaratmışlar. Bu sınırlar böl ve yönet ilkesine göre yerel kabileleri bölerek çizilmiş. Genel olarak sömürgeler Fransız Afrikası, İngiliz ve Portekiz Afrikası olarak anılıyor. Amerikalıların Afrika'daki en önemli sömürgesi ABD'den dönen özgürleşmiş kölelerin kurdukları Liberya. Batı Afrika'daki Fransız ve İngiliz sömürgeleri tarafından 'neighbour wrecker' (komşu yıkan) olarak biliniyor. İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsızlık ve sosyalizm mücadeleleri sonucu kurulan, Mozambik, Senegal, Angola, Kongo gibi ülkelerin sınırları da sömürgecilerin çizdikleri sınırlar. Afrika'da yaygın olarak yaşanan bugünkü çatışmaların ve çekişmelerin temelinde bu siyasi bölünmeler yatıyor. Bu şekilde çok kolay kontrol edilebilecek çatışmalar kısa sürede yaygınlaştırılıyor, Kongo'da hâlâ devam eden iç savaşta olduğu gibi dört milyon, Rwanda'daki Hutu-Tutsi çatışmasında olduğu gibi bir milyona yakın insanın canına mal olabiliyor.

Bu çatışmalar ışığında baktığımızda Batılı sömürgeci güçler Afrika kıtasının her tarafına yayılmış durumdadır. İngiltere, Fransa ve AB içindeki diğer bazı ülkelerin de Afrika kıtasıyla ekonomik bağlantıları var. Bu bağlantı gücünü sömür-

loping Countries, UNCTAD: Geneva, March 2007, pp. 47.

9 UNCTAD (2007), Economic Development in Africa, Reclaiming Policy Space: Domestic Resource Mobilization and Development States, UNCTAD/ALDC/AFRICA/2007/1; UNCTAD (2005), Economic Development in Africa, Re-thinking the Role of Foreign Direct Investment, UN: New York, Geneva; UNCTAD (2003), Economic Development in Africa, Trade Performance and Commodity Dependence, UN: New York, Geneva., UNCTAD (2005), Trade and Development Report 2005, New Features of Global Interdependence, UN: New York, Geneva, s. 204.

geci geçmişinden alıyor. Aslında Afrika kıtası sömürgeciler arasındaki çekişmelerin kolaylıkla sıcak savaşa dönüştüğü bir kıta. Ne zaman Avrupa'da entegrasyon artıyor bunun aynada yansımaları olarak Afrika kıtası paramparça oluyor, kan gövdeyi götürüyor. Afrika kıtası AB üyesi ülkelerin kendi aralarındaki çıkar çatışmasına sahne oluyor. Avrupa birleşirken Afrika parçalanıyor.

Bu durumun ekonomik düzeydeki en ciddi yansıması ise AB'nin Ortak Tarım Politikası (Common Agricultural Policy-CAP) kapsamında, Afrika'dan ithal edilen tarımsal mallara karşı uyguladığı yüksek gümrük duvarları ardındaki korumacılık. AB, Afrika'yı gümrük duvarlarını düşürerek serbest ticarete zorlarken kendi tarımını yüksek gümrük duvarları ardında korumaya alıyor. Afrika'daki kıtlıkların ve açlığın ardında gelişmiş ülkelerin uyguladığı bu tür politikalar yatıyor. Yüksek gümrük duvarları ticaret yaratarak refahı arttıracığına, Avrupalı toprak sahiplerinin çıkarlarını korumak amacıyla işsizlik ve kıtlık yaratıyor. Türkiye ile Afrika arasındaki bağlantının karşılıklı çıkar ilişkileri açısından incelenmesi aslında tam da bu nirengi noktası üzerine oturuyor. Bunun nasıl oluşacağı ise aşağıdaki paragraflarda detaylı olarak anlatılıyor.

Afrika kıtasının borç yükü altında yaşadığı biliniyor. G-8 diye anılan gelişmiş kapitalist ülkeler Afrika'ya nefes almasını sağlamak için bir borç silme girişimini gündeme getirdiler. G-8, 2005 yılını Afrika yılı ve fakirlikle mücadele etme yılı olarak ilan etti. İngiltere'nin önderliğinde başlatılan bu girişim, Tanzanya'nın 90 milyon dolarlık dış borçlarının silinmesi ile yürürlüğe girdi. Borç silme girişiminin 'iyilikseverlik' dolayısıyla yapılmadığı, bunun bir iktisadi mantığı olduğu malum. Nijerya petrol gelirlerindeki artışı derhal borçlarını geri ödemek için kullanarak IMF'nin kısıkacından kurtulma yolunu seçti. Kısaca borçtan kurtulma girişimi tamamıyla Afrika'nın kendisini yeniden üretmesini hedefliyor. Buradaki iktisadi amaç; borç silen ülkelerin pazar payını genişletmekten başka bir şey değil.¹⁰ Türkiye'nin böyle bir avantajı yok. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'nin Afrika pazarından pay elde edebilmesi, yapılacak ticaretin ve ekonomik ilişkilerin üzerinde iyi düşünülmüş bir strateji içerisinde belirlenmesi gerekliliğini ortaya çıkıyor.

SÖMÜRGEÇİ MİRAS

Yukarıda anlatılanlar ışığında, Afrika kıtasındaki her türlü olumsuzluk kıtanın dışından ve özellikle sömürgeci geçmişinden kaynaklanıyor. Sömürgeciler Afrika

10 Sender John, Cramer Chris, Oya Carlos (2005), Unequal Prospects: Disparities in the Quantity and Quality of Labour Supply in sub-Saharan Africa, The World Bank, Washington D.C.: Social Protection Discussion Paper No. 0525.

kıtasının sadece hammaddelerini, madenlerini, yeraltı ve yerüstü zenginliklerini talan etmekle kalmıyor aynı zamanda bu talanı sürdürebilmek için onun beşeri sermayesini de zayıf bırakıyor. Bu yüzden Afrika'da bağımsızlığını kazanmış pek çok ülkenin kalkınma hamlesine başlangıç noktası çok zayıf. Örneğin, Mozambik 1974 senesinde uzun süren bir bağımsızlık mücadelesi sonunda özgürlüğüne kavuştuğu gün ülkede üniversite eğitimi almış olan insan sayısı dört (4). Mozambik'in başkenti Maputo'da ortaokullarda kayıtlı olan kız öğrenci sayısı 1974'te sadece otuzken, 2001 itibariyle bu sayı otuzbine çıkmış. Zaire diye bilinen bugünkü Kongo Demokratik Cumhuriyetin'den Belçika çekilirken üniversite eğitimi almış olan sadece bir kişi var (daha sonra Belçikalılar tarafından öldürülen Cumhurbaşkanı Lumumba). Bundan sonra gelenler ise bizim 'bonne pour la orient' olarak bildiğimiz türden diplomaların sahipleri. Yani basit ofis işlerinde çalışmaya yetecek kadar orta-okul eğitimi almış ve dört işlem yapacak kadar matematik bilen, çoğunluğu işbirlikçi kabile reislerinin çocukları. Durumu daha vahim olan ülkeler de var. Örneğin, Tanzanya bağımsızlığını kazandığında ülkede üniversite eğitimi almış olan hiç kimse yok. Oysa, Tanzanya'da bugün tıp fakülteleri dahil ciddi eğitim veren üniversiteler var. Nişerya'da sömürgecilik döneminde satılan gazete sayısı yediyüzken bugün beş milyonun üzerinde gazete satılıyor. Bağımsızlığını elde eden ülkeler süratle yaşam standartlarını geliştirmek için ulusal önceliklerine uygun kalkınma politikalarını hayata geçirmeye çalışıyorlar.

Sömürgecilik yüzünden Afrika'daki ülkeler genel altyapıları bakımından da kalkınma yolunda kötü bir başlangıç yapıyorlar. Bir Afrikalı kadının temiz suya ulaşması için günde ortalama sekiz saatini ayırması gerektiği iddia ediliyor. Neredeyse Afrika nüfusunun yarısı 2007 yılı itibariyle telefonla hiç konuşmamış, pek çok Afrikalı elektrik, asfaltlı yol gibi 'lükslerle' karşılaşmamış. Bu listeyi uzatmak mümkün. Aslında bu bilgiler, sömürge dönemiyle karşılaştırıldığında çok ciddi ve hızlı gelişmeleri de yansıtıyor. Sömürgecilik döneminde ortalama olarak bir kadının suya ulaşması 16 saati bulurken şimdi bu sürenin yarıya yakınına düşmesi büyük bir atılım gerçekleştirildiğini gösteriyor. Aynı şekilde, Afrika nüfusunun yarıya yakınının telefonla konuşmuş olması da büyük bir gelişme atılımının göstergesi. Ayrıca kıtada asfaltlı yolların ve elektrik kullanımının bağımsızlık sayesinde misliyle arttığını da söylemek mümkün. Yani başlangıç noktasının çok geride olmuş olması Afrika kıtasında ciddi atılımlar yapılmadığı anlamına gelmiyor. Fakat rakipleri yakalamak açısından bu kötü başlangıç kıtanın sürekli geride kalmasına da neden oluyor.

KÖLE TİCARETİ'NİN EKONOMİK SONUÇLARI

Afrika kıtasının sorunlarının kaynağında geçmişten gelen bir takım yapısal etkenler de var. Aslında bunlar da dışarıdan empoze edilmiş durumda. Bu etkenlerin arasında belki de en önemli olanı 1400-1900 arasında Afrika'dan Yeni Dünya ve Karaiplere gerçekleşmiş olan köle ticareti. Köle ticaretinin Afrika'nın bugünkü durumuna nasıl yol açtığı konusunda özellikle Afrikalı araştırmacılar tarafından yapılmış çok ciddi bilimsel çalışmalar mevcut. Bunlardan bir tanesi pek çok eleştiriye de maruz kalmış olan Rodney Walter'ın yaptığı *How Europe Underdeveloped Africa* (Avrupa Afrikayı Nasıl Geri Bıraktı) (London: Bogle-L'Ouverture Publications, 1972) isimli çalışma. Bu çalışma Afrika'daki geri kalmışlığın nedeni olarak görülen alt-yapının başlangıçtaki geriliğini demografik değişimlere bağlıyor. Bu demografik değişimlerin en dramatik olanı ise köle ticareti. Köle ticaretinin nüfusun doğal düzeyin altında kalmasına neden olması geri kalmışlığın en önemli unsuru olarak görülüyor.

Afrika'dan, Karaiplere, Kuzey ve Güney Amerika'ya onbeş milyon civarında köle 15. ve 20. yüzyıllar arasında insanlık tarihinin şahit olduğu en kötü koşullarda taşınmış. Bu rakam yolculukta telef olanları kapsamıyor. Afrika'dan yeni dünyaya taşınan kölelerin yerlerinde kalması halinde nüfusun en az yüz milyon civarında fazla olacağı tahmin edilmektedir.¹¹

Yakın zamanlarda yaşanan illegal göç dalgasına karşı özellikle Batı medyasında başlatılan propagandaların sunduğunun aksine Afrika kıtası demografik olarak göreceli boş bir kıta. Yani Afrika bünyesindeki fazla nüfusu Batıya özellikle de AB'ye transfer etmiyor, çünkü böyle bir fazla yok. Kuzey'deki 'magreb' ülkelerini, nüfusu yüzyirmi milyonu geçmiş olan Nijerya'yı, Güney Afrika'yı ve Doğu Afrika'da Kenya, Somali ve seksen milyon nüfuslu Etiyopya'yı çıkarttığımızda koskoca kıtanın aslında boş ve nüfus dağılımının seyrek olduğunu görürüz. İşte,

11 Thornton, John. *Africa and Africans in the Making of the Atlantic World, 1400-1800*. Cambridge University Press, 1992; Manning, Patrick: *Contours of Slavery and Social change in Africa*. In: Northrup, David (ed.): *The Atlantic Slave Trade*. D.C. Heath & Company, 1994, pp.148-160. ; Basil Davidson, *Black mother : Africa and the Atlantic slave trade* Harmondsworth: Penguin Books, 1980; Anstey, Roger: *The Atlantic Slave Trade and British abolition, 1760-1810*. London: Macmillan, 1975; Clarke, Dr. John Henrik: *Christopher Columbus and the African Holocaust. Slavery and the Rise of European Capitalism*; Curtin, Philip D: *Atlantic Slave Trade*. University of Wisconsin Press, 1969; Daudin, Guillaume: *Profitability of slave and long distance trading in context : the case of eighteenth century France*, *Journal of Economic History*, 2004.

Rodney Walter gibi araştırmacılar tarafından nüfusun bu kadar seyrek kalmasının nedeninin yüzyıllarca süren köle ticareti olduğu iddia edilmektedir.¹²

Ortak kanı, Afrika kıtasındaki pek çok ekonomik sorunun nüfusun seyrekliği yüzünden olduğu yolundadır. Nüfusun seyrekliği yüzünden ortaya çıkmış olan ekonomik sorunların bir nedeni bağımsızlık sonrası takip edilen sanayileşme politikası ile ilgilidir. Afrika'da bağımsızlığını kazanmış olan ölkeler kendi ulusal kalkınmalarını gerçekleştirmek için Sovyetler Birliği (SSCB) ile birlikte hareket ederek Sovyet tipi bir sanayileşme politikası benimsemişler ve hiç beklemedikleri ekonomik sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu olumsuz sonuçlar da Afrika dışından kaynaklanmış, Afrika'nın bağımsız ölkeleri Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dünyanın bu 'geri kalmış bölgesinde bile' sosyalizm uygulamalarının sanayileşmeyi kısa sürede gerçekleştireceğini ispat etme gayretinin kurbanı olmuşlardır. SSCB böylece hızlı bir sanayileşme ile sosyalizme prestij kazanadırbileceğine inanmaktaydı.

Mozambik, Etiyopya, Angola, Tanzanya gibi ölkelerdeki sosyalist idarelerin büyük şehirlerde inşa ettikleri ağır sanayide istihdam edilen emek gücüne ödenen ücretler kırlardan şehirlere göcü teşvik edecek ve bu göcü bir çığa dönüştürecektedir kadar yüksek seviyede belirlenmişti. Bu tür ağır sanayinin gerektirdiği iş gücü pahalıdır. Kırsal alanda ürettiğini tüketen nüfus için şehirlerde gelişen bu yeni sanayilerde istihdam edilmek önemli hale gelmişti. Kırlardan özellikle erkek nüfus, Kampala, Nairobi, Addis Abeba, Abidjan gibi şehirlere göc etmiş ve bu şehirlerin marjinde, naylonlardan yapılmış sığınaklarda proletaryanın saflarına katılmak ve ücretli emekçi olmak için sıraya girmişlerdi. Mevcut sanayinin bu istihdam fazlasını emme gücü zayıf olduğu için şehirler üzerinde büyük bir nüfus baskısı olmuştur. Bahsi geçen şehirlerin zayıf alt-yapıları bu baskıya dayanamamış, ortaya garip bir durum çıkmış ve şehirlerdeki alt-yapı hizmetleri çökmüştür.

12 Diop, Er. Cheikh Anta: *Precolonial Black Africa: A Comparative Study of the Political and Social Systems of Europe and Black Africa*; Drescher, Seymour: *From Slavery to Freedom: Comparative Studies in the Rise and Fall of Atlantic Slavery*. London: Macmillan Press, 1999; Klein, Herbert S. and Jacob Klein. *The Atlantic Slave Trade*. Cambridge University Press, 1999; Northrup, David: *The Atlantic Slave Trade*, 2nd edition, Houghton Mifflin Co., 2002; Rodney, Walter: *How Europe Underdeveloped Africa*. Howard University Press; Revised edition, 1981; Solow, Barbara (ed.). *Slavery and the Rise of the Atlantic System*. Cambridge University Press, 1991; Thomas, Hugh: *The Slave Trade: The History of the Atlantic Slave Trade 1440 - 1870*. London: Picador, 1997; Thornton, John: *Africa and Africans in the Making of the Atlantic World, 1400-1800*. Cambridge University Press, 1998; Williams, Eric: *Capitalism & Slavery*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1994 (first published 1944).

Şehirlerin marjinde, ücretli emekçi olmak isteyen çoğunluğu erkek olan bu nüfusun yaşamsal destekleri ise elden çıkarmayı göze alamadıkları geride kalan topraklarında çalışan kadınlarından gelmekteydi. Kadınlar toprakta çalışıp, şehirde bir gün iş bulmak umuduyla sıra bekleyen kocalarını destekliyorlardı. Kırsal kesimde 'kayıp kocalar' durumunun yaratılması, kadınların aile reisi pozisyonuna gelmesi ve tarımsal üretimin bu şekilde kadın emeği tarafından yapılması, tarımsal üretimin düşmesine neden olmuştur. Aynı zamanda, yukarıda bahsedildiği gibi temiz suya ulaşmak için günün büyük bir bölümünde yol yürüyor olunması, kadınların tarlalarda istihdamı, çocukların ilk eğitimlerini aldıkları annelerinden bu eğitimi alamamalarına neden olmuş ve beşeri sermayenin gelişmesi de bu şekilde darbe yemiştir. Sonuçta tarımsal kesim de şehirlerle birlikte eş-anlı olarak çöküntüye uğramıştır.

Şehirlerde büyük miktarda iş gücünün atıl kalması, alt-yapı problemleri, tarımsal üretimin düşmesi devletlerin vergi gelirlerini azaltmış ve devletler devlet olma işlevini yerine getiremez durumda kalmışlardır. Buna ek olarak, kolayca kısıp-kırtılan etnik kavgalar ve yaygın hastalıklar devletlerin kriminalleşmesine neden olmuş ve kıtanın büyük bir kesimini anarşi ve karmaşa sarmıştır. Afrika'ya dışarıdan gelen ve en iyi niyetlerle kalkınmasına yardımcı olmak isteyen sosyalist uygulamalar da kıtadaki sorunları bu şekilde arttırmıştır. Bu uygulamalar sosyalizmin Afrika'da prestij kaybına neden olmuştur.

ABD ve AB, Afrika kıtasında halen hazırda çatışan çıkarlarını çözümlemekle meşguller. ABD, AB'nin arka bahçesi olan Afrika'daki çatışmalara yeni giren bir güç. Afrika'nın başta petrol olmak üzere zenginliklerinden daha çok pay almaya çalışıyor. Ancak ABD'nin Afrika'yla ilgisi sadece petrol yataklarıyla sınırlı değil. ABD, Batı Afrika'daki kazanımlarını başta Fransızlarınki olmak üzere Avrupalı sömürgeciler aleyhine ele geçiriyor. Kongo'da son onbeş yıldır devam eden ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra en çok insanın öldüğü savaşın temelinde de bu var. Liberya'daki, Fildişi Sahili'ndeki çatışmalar da Anglo-Saxon kapitalistleriyle Fransızlar arasındaki çekişmeyle ilgili. Sierra Leone'daki en son iç savaşın temelinde de bu var. Rwanda'daki katliamların temelinde İngiliz emperyalizmi ile Fransız ve Belçikalı emperyalistlerinin çekişmesi vardı.

Bir başka yönden, AB ile ABD arasındaki Afrika konusundaki çelişkilerin derinleştiğini Bush'un Afrika'ya 2003 yazında yaptığı ve beş Afrika ülkesini kapsayan gezisinden de takip etmek mümkün. Bu ziyaretin nedeni olarak 'ticaretin geliştirilmesini, iyi yönetim reformunu, AIDS'le mücadeleyi, teröristlere karşı savaşı ve Amerika'daki siyah oyların cezbedilmesini' ön plana çıkardı medya. Ancak,

Bush'un ziyaretinde, bu nedenlerden ötede, ABD'nin dünyada kendisine biçtiği yeni role uygun olarak, diğer sömürgeci güçlere Afrika kaynaklarına hakim olmak konusunda bundan böyle asıl patronun artık kendisi olduğu mesajını vermek gibi, köklü başka bir nedeni daha mevcuttu. 'Yeni Dünya Düzeni' Afrikasının nasıl biçimleneceğini George W. Bush'un ziyaretinden takip etmek mümkün. Bir yandan küreselleşme ve karşılıklı bağımlılıktan bahsederken diğer yandan emperyalist ülkeler arasındaki ulusal çıkar çatışmalarının şiddetle sürdüğünü Afrika örneğinden izlemenin mümkün olduğu görülüyor.

ABD'nin yukarıda bahsedilen üç milyonluk Liberya ile tarihi bağları, Fransa'nın Doğu Afrika'daki yegâne sömürgeci olan Cibuti'de ise büyümeyi planladığı askeri bir üssü var. Bu tür planlar sömürgeciler arasındaki çelişkileri derinleştiriyor. Afrika, ABD'ye, sağlık, eğitim ve üretken sektörlerle yatırım yapabildiğini engelleyen çok ağır bir borç yükü ile bağlı. Diğer sömürgeci güçler de kendi etki alanlarını korumak veya genişletmek peşindeler. Batı Afrika'da, İngiltere'nin 2000 yılında Sierra Leone'a, Fransa'nın da 2004 yılında Fildişi Sahiline askeri müdahalelerde buldukları hatırlardadır. Fransa eski sömürgeci Fildişi Sahilinin hava kuvvetlerine baskın yaparak askeri gücünü azalttı. Örneğin, Liberya'daki iç savaş tüm bölgeyi etkileyecek özellikler gösteriyordu. İngiltere ve Fransa, Amerika'nın en kısa zamanda Liberya'ya barış gücü göndermesini istiyorlardı. ABD birliklerini karaya çıkartmadan, kriz diğer emperyalistler aleyhine derinleşsin diye sahilden 20 mil ötede savaş gemileri içinde beklettiler. Böylece ABD Liberya'daki karışıklık sayesinde, sadece Fildişi Sahilini, Gine'yi ve Sierra Leone'u değil ama aynı zamanda, bu ülkelerden gönderilen göçmen işçi paralarına bağımlı Mali, Nijer ve Burkina Faso'yu da dolaylı olarak etkilemeyi hedeflemişti. Bunun sonunda ABD, Senegal'le askeri anlaşmalar yaparak oraya personel ve malzeme taşımaya başladı. Malî'de Sahra çölünün altını yalayarak geçen Nijer nehri üzerinde Amerikan Deniz Kuvvetleri bir askeri üs kurdu. Böylece Batı Afrika'da bu ülkeleri istikrarsızlaştırarak özellikle Fransızlar aleyhine bir durum yaratıldı. Fransa'nın Irak savaşına karşı takındığı tutumun ardında özellikle petrol fiyatları etrafında kristalize olan bu çıkar kaygısı yatıyor.¹³

13 Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, Senegal'in başkenti Dakar'ı 2006 yılında ziyaret ederken 'Anglo-Saxon sömürgeciliğinin Fransız sömürgeciliğinden daha başarılı' olduğunu itiraf etti. Tıpkı İngiltere'nin sonradan başbakanı olacak Gordon Brown'ın bir Güney Afrika gezisinde 'sömürgeciliğin iyi yanları olduğunu o yüzden Batılıların utanmaması' gerektiğini söylediği gibi, Sarkozy'nin sömürgeciliğin hastane, okul, ibadet yerleri vs. kurarak iyi şeyler de yaptığı şeklindeki sözleri hâlâ akıllardadır.

Askeri açıdan bu tür krizler disiplinli küçük kuvvetlerle kontrol altına kolaylıkla alınabileceği için, krizlerin mahalli boyutlarının büyütülmesinin siyasi nedenlerle olduğu biliniyor. En son olarak, İngiltere’de Demir Lady olarak ün salmış Margaret Thatcher’ın oğlunu Ekvatoryal Gine’deki darbe girişimi örnek olarak gösterilebilir. Buradaki çatışan güçler ABD, İngiltere ve İspanya’dır.

George W. Bush, 2003’te Afrikayı ziyareti sırasında, Mozambik’de yapılan ve Afrika için çok önemli olan Afrika Birliği liderleri toplantısına katılmadı. Ayrıca, Tanzania ve Kenya gibi Amerikan çıkarları yüzünden terörizmden doğrudan etkilenen ülkelere, güvenlik sistemlerini geliştirmek için yüz milyon dolar verildi ama bu ülkeler de ziyaret dışında bırakıldılar. George W. Bush’un gezisi kısaca son derece seçiciydi.. Ne gıda yardımında yararlı olabilecek iş çevreleri dikkate alındı ne de AIDS, ticaret ve güvenlik konularında Birleşmiş Milletler, AB, ve sivil toplum örgütleri dinlendi. Ekonomik gücü olan ya da ABD tarafından iyi yönetildiğine inanılan ülkeler ziyaret edildi.

Afrika’da Zimbabwe gibi bazı ülkeler ise kendi ulus-devletlerini güçlendirme çabası içindeler. Başta İngiltere olmak üzere Batı tarafından yaşayan en kötü diktatör olarak görülen Zimbabwe Başkanı Mugabe’nin, Zimbabwe tarımının %90’ını elinde tutan 4500 çiftlik sahibi beyaza karşı yürüttüğü operasyon, Londra’da bir türlü hazmedilemiyor. Mugabe İngiliz kökenli beyazların ‘ülkeyi talan ettiklerini, üretimlerinin Zimbabwe içinde tüketilmediğini ve ülkeye bir değer katmadığını’ iddia ediyor. Mugabe’ye göre, İngilizler 1979’da Zimbabwe bağımsızlığına kavuşurken verdikleri sözü tutmadılar ve toprak reformunun gerçekleşmesine karşı çıktılar. Mugabe gelişkin tarım teknikleri kullanarak üretim yapan beyaz çiftçilerin fakir ve topraksız Afrikalı köylülere iş imkânı yaratmadıkları gerekçesiyle bu ‘kan emicilerden’ ülkenin kurtarılması gerektiğini savunuyor.

Bütün bu gelişmenin arkasında yatan faktör ise, bağımsızlık sonrasında yurda dönen ve Batı ülkelerinde sermaye birikimi sağlamış olan otantik Afrikalı sermaye sınıfı, siyah kapitalistlerin varlığı. Bunların en önemli isteği kendilerine ait olan ve işlevselliği olan ulus-devletlere sahip olmak. Yani Zimbabwe örneği küreselleşme fikrinin anti-tezi. Bu durumda Afrika’nın ilkel sermaye birikimi sağlamış olan kesimleri kendi hükümetlerini pazarlık yapmaları konusunda sıkıştırıyorlar. Ancak çok güçsüzler. Sömürgecilerin buna tepkisi uluslararası yaptırım uygulayan politikalarla, Afrika yönetimlerinin rüşvet, suç, ekonomik bozulma ve kokuşmasını hazırlamak ve bu devletleri paralize etmek şeklinde oluyor.

Afrika'daki en son önemli gelişme Çin'in devreye girmesidir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin son 25 sene içinde gerçekleştirdiği hızlı büyümeden en çok yararlanan gelişmekte olan ülkeler Afrika kıtasında. Özellikle son dönemde Çin Afrika'daki geleneksel dostları Angola, Zambia, Mozambik ve Eritre gibi ülkelere imalat sanayilerini destekleyecek makina ve girdi satıyor. Dünyada en çok ham madde tüketen ülke olan Çin'in Afrika madenlerine olan bağımlılığı giderek artıyor. ABD ve AB'nin Çin ile girişeceği en sıkı çıkar çatışmasının Afrika toprağı üzerinde olacağı giderek daha çok açığa çıkıyor.

Afrika'daki çıkar çatışmalarını bu şekilde özetledikten sonra şimdi de Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik olan ilgisine bakabiliriz.

TÜRKİYE-AFRIKA İLİŞKİLERİ TARİHİ

Türkiye'nin Afrika'daki tarihi, Batılı sömürgeci ülkelerin kıtaya gelmelerinden çok daha eskilere gitmektedir. Bu süreçte Afrika ile önemli siyasi, ekonomik, kültürel, tarihi bağlar gelişmiştir. Osmanlı Devleti, Afrika'daki son toprağını, Balkan Harbi nedeniyle 1913'te kaybetmişti. Kuzey Afrika'da yaklaşık dört yüzyıl süren Osmanlı varlığı, Afrika kıtasından çekilirken bir hayli büyük bir nüfusu da geride bırakmıştı. Bugün Cezayir'de, Tunus'ta, Mısır'da hâlâ Türk mahalleleri bulunmaktadır. Ancak Türklerin Afrika'yla tarihi bağlantıları sadece Kuzey Afrika ile sınırlı değil. Sudan, Etiyopya, Kuzey Uganda, Orta Afrika'da da Türk geçmişi var. Kenya, Mombasa'daki Türk kalesinin kalıntıları bu tarihe tanıklık ediyor. Onaltıncı yüzyılda Portekizle Hint Okyanusu'nu kontrol etmek için çarpışan Osmanlı'nın Afrika'nın güneyindeki Mozambik sahillerinde, Tanzanya'nın Zanzibar Adasında bıraktığı izleri bugün de bulmak mümkün.

Türkiye'de, özellikle pamuk üretilen, Çukurova, Aydın, Muğla, Manisa gibi bölge ve illerde yaşayan Afrika kökenli pek çok Türk var. 2006 yılında Türkiye'deki Afrika kökenlilerin sesini duyuracak Afrikalılar Derneği kurulmuş ve bu dernek öncülüğünde, 2007 Mayıs'ında Afrikalıların geleneksel bayramı olan "Dana Bayramı" bir piknikte toplanan Afrika kökenliler tarafından kutlanmıştır. Toprak ve tarımsal imkân sağlanarak Afrika'nın, Sudan, Somali, Etiyopya, Mısır gibi ülkelerinden Osmanlı'nın Anadolu'daki pamuk üretimini arttırmak için davet ettiği bu Afrikalı nüfusa ek olarak, bugün yepyeni bir göç dalgasıyla karşı karşıya Türkiye. Afrikayla ilişkilerimizi geliştiren ya da Türkiye'yi AB'ye atlama basamağı olarak kullanan ve sayıları giderek artan bir Afrikalı nüfus bulunuyor. Bu göçmenlerden bir kısmı Türkiye'de yerleşiyorlar. Öte yandan, Güney Afrika'da yerleşik sayısı 20 bin civarında Türk göçmen var.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya olan ilgisinin başlangıcı, kuruluşunun üçüncü yılında Atatürk'ün, o tarihte Afrika kıtasındaki tek bağımsız ülke olan Etiyopya'da büyükelçilik açma kararına dayanıyor. Bu ülkeye yönelik faşist İtalya'nın saldırıları Milletler Cemiyeti'nde (o zamanki Cemiyet-i Akvam) görüşülürken Türkiye, Etiyopya'nın yanında yer almış. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iç ve dış politikalarını Batı Bloğu ve NATO'ya, entegre ettiği için Afrika'ya mesafeli durmuş, Afrika'da sömürgeciliğin sona ermesi süreci içinde Türkiye'nin takip ettiği Batı yanlısı politikalar, Türkiye ile Afrika arasında bir boşluk yaratmış.

Türk hükümetleri, 18-24 Nisan 1955'te yapılan Bandung Konferansı'ndan sonra programlarında Afrika ülkelerine atıfta bulunmuşlar ve özellikle birinci İnönü hükümeti Afrika'nın sömürgecilikten kurtulmasını desteklemiş, bağımsızlığına kavuşmuş birçok ülkenin Birleşmiş Milletler örgütüne katılmasının memnuniyetle karşılanacağını belirten maddeleri hükümet programına koymuştur. Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla yaptığı girişimler, Afrika'nın birçok yerindeki iç savaş ve diğer karışıklıklar ile istikrarsızlıklar nedenleriyle, bir türlü gerçekleşmemiştir. Türkiye, Yeni Dünya Düzeni içinde ise tek boyutlu politikadan çok boyutlu politikaya geçerken Afrika kıtası ile Büyük Ortadoğu Projesi ve ortaya çıkan yeni savunma mimarileri yüzünden tekrar ilgilenmeye başlamıştır.

Türkiye bu şekilde, 21. yüzyılın başında, uluslararası ilgi odağı haline gelmeye başlayan Afrika ile ilişkilerini geliştirme yönünde karar almış, gerçekleştirdiği Ağustos 2008 zirvesi ile Afrika'yla ilişkilerini en üst düzeye getirmeyi başarmıştır. Bugün, Türkiye'nin Afrika'ya ilgisi stratejiktir ve esasen de Afrika Birliği Örgütü Türkiye'yi stratejik ortak olarak ilan etmiştir. Bu durum, yukarıda belirtildiği üzere, 1998'de geliştirilen "Afrika'ya Açılım Politikası" planı ile değişmeye başlamış ve Kasım 2002'de Afrika'ya açılma daha etkin bir şekilde ele alınmış, bu amaçla 2005, hükümet tarafından "Afrika Yılı" ilan edilmiştir. Mart 2005 başında Etiyopya ve Güney Afrika'ya, Mart 2006'da Sudan'a başbakanlık seviyesinde yapılan ziyaretler Afrika'ya olan ilgiyi arttırmıştır. Ayrıca, uluslararası sistemde etkin bir konuma kavuşan Afrika Birliği ile ilişkiler de geliştirilmeye çalışılmış ve bu çerçevede, Türkiye 8. Olağan Afrika Zirvesi'nin açılış oturumuna katılmıştır.

Yakın zamanda, Türkiye Afrika kıtası ile ilişkilerini geliştirmeyi savunmuş, Afrika'yı daha iyi tanımak, sorunlarının çözümüne yardımcı olmak ve bölgesel bir güç olarak bu kıtada daha görülür hale gelmek fikri, Türk dış politikası karar mercileri nezdinde destek bulmuştur. 53 Afrika ülkesinin, 2009-2010 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmeyi bekleyen Türkiye'nin adaylığını desteklemeleri, Genel Kurul'daki oylamada Türkiye lehinde tutum takınmalarının

taşıdığı önem açıktır. Bu çerçevede, Türkiye değişik Afrika ülkelerinde varolan diplomatik temsilcilik sayısını, 2009 sonuna kadar açılacak 15 yeni büyükelçilik ile 12'den 27'ye yükseltilmeyi hedeflenmektedir.

Öte yandan Türkiye İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), Afrika ülkelerine tarım, eğitim, sağlık ve sulama gibi alanlarda hazırlanan projelere teknik yardım sağlamak amacı ile Addis Ababa (Etiyopya), Hartum (Sudan), Dakar'da (Senegal) ofisler açmıştır. Bu ofisler Afrika'nın az gelişmiş ülkelerine yönelik teknik yardımlar ve eğitim programları sağlamaktadır. Yakın zamanda Türkiye'nin teknik yardımlarının miktarını ve kapsamını daha fazla arttırmak için TİKA yeni teknik yardım ofisleri kuracağını belirtmektedir. Ayrıca Türkiye-Afrika ilişkilerinin sivil toplum nezdinde de ele alınması giderek artmakta, Türkiye'deki özel sektör Afrika ülkeleriyle tanışmaktadır.

Türkiye, 2007-2008 öğrenim yılı itibarıyla, 360 Afrikalı öğrenciye yüksek öğrenim bursu sağlamaktadır. Türkiye'nin önde gelen vakıf üniversitelerinden Kadir Has Üniversitesi'nde ilk kez bir Afrika Araştırmaları Merkezi kurulmuş ve 2006 yılında faaliyete başlamıştır. Türk Asya Stratejik Araştırma Merkezi (TASAM) tarafından 2005 yılından itibaren İstanbul'da üç kez Türk-Afrika kongresi düzenlemiştir. Bunlardan başka, Ağustos 2008'de 44 Afrika ülkesinden 92 STK'nın katıldığı "Türkiye-Afrika Sivil Toplum Kuruluşları Forumunda", "Türkiye-Afrika Sivil Toplum Kuruluşları İstanbul Deklarasyonu" kabul edilmiştir. Bu bildiri, Türk-Afrika Sivil Toplum Kuruluşları arasında yapılması öngörülen işbirliği alanlarını tespit etmektedir.

Ağustos 2008 Türkiye-Afrika zirvesi kapsamında, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından düzenlenen Türkiye-Afrika İş Forumu da Afrika ile Türkiye arasında iktisadi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi yönünde kararlar almış ve TOBB ile Afrika Ticaret Sanayi Tarım ve Meslek Odaları Birliği'nin "Türkiye-Afrika Odası'nı" kurması kararlaştırmıştır. Bu girişimler, sanayi ve dış ticaret yapısı Afrika ekonomilerini tamamlayıcı özellikler taşıyan Türkiye'nin, özellikle küçük ve orta ölçekli firmaları açısından Afrika'yı hedef pazar konumuna getirmektedir.

Kısaca, Türk-Afrika ilişkileri hızlı bir şekilde gelişme rayına oturtulmaya ve kıta ülkeleri ile Türkiye arasında kapsamlı çalışmaların başlatılmasına çalışılmaktadır. Bu çalışmaların, hükümetler arası işbirliği, ticaret ve yatırım, tarım, tarım ticareti, kırsal kalkınma, su kaynaklarının yönetimi, KOBİ'ler, sağlık, barış ve güvenlik, altyapı, enerji, ulaşım ve telekomünikasyon, kültür, turizm, eğitim, medya ve enformasyon ve iletişim teknolojisi ile çevre alanlarında yapılması öngörülmektedir. Ayrıca Türkiye-Afrika Zirvesi'nin her beş yılda bir, Türkiye'de ve Afrika'da

dönüşümlü olarak düzenlenmesi ve ikinci Türkiye-Afrika Zirvesi'nin 2013 yılında Afrika'da gerçekleşmesine karar verilmiş, böylece takip edilecek çalışmalara ciddiyet ve ivme kazandırılmaya çalışılmıştır. Türkiye, Afrika'nın güvenilir bir ortağı haline geldiğini göstermek istemektedir.

Son dönemde Afrika kıtası ile ilişkilerde büyük bir atılım gerçekleştiren Türkiye, ekonomik ve siyasi işbirliği konularında reform paketlerini uygulamaya koyarken, sahip olduğu tecrübeyi, kıtadaki ülkelere aktarma konusunda önemli faaliyetler de göstermektedir. Afrika ülkelerinin ihtiyaç duyduğu teknoloji ve deneyim Türkiye'de mevcut olup, söz konusu birikimin bu kıtadaki ülkelerle paylaşılması yönünde önemli ve yapıcı adımlar atılmaktadır. Bu süreçte, kıta ülkeleri ile kültürel ve sosyal alanlarda da gelişen ilişkileri gözlemek de mümkündür.

Bu ortaklığın sömürgeci Batı ülkelerinin Afrika'daki geçmişlerinden farklı olması gerektiği açıktır. Türkiye-Afrika ilişkilerinde ve toplumların karşılıklı olarak tanımlarında basına ve medya organlarına da önemli sorumluluklar düşmektedir. Çünkü Afrika ile olan ilişkilerin ciddi bir zemine taşınması ve kalıcı olabilmesi, Türkiye'de dışişleri bakanlığının Afrika'ya yönelik rota çizmesinden ötede toplumsal bir ilginin uyandırılmasına bağlı. Yani Türkiye'nin Afrika'ya çevrilen rotasının sağlıklılığı, Afrika'ya olan ilginin diplomatlar ve işadamlarından ötede, halkın nezdinde de Afrikalıların kültürüne, sanatına, edebiyatına, şiirine, folklorüne, gelenek ve göreneklerine ilgisinin artırılmasıyla mümkün olacak.

Afrika kıtası ile olan ekonomik ilişkilerde bugün ulaşılan düzeyin, bu ilişkilerin el yordamıyla belirlenen ilişkiler olmaktan çıkartılıp, bilimsel çalışmaların yönlendiriciliğinde belirlenen stratejilerin oluşturulacağı bir düzey olduğu açık. Afrika kıtası ile Batının bugüne kadar geliştirdiği sömürgeci ilişkilerden farklı olarak karşılıklı çıkarlara dayanan ilişkiler geliştirilmesi bu şekilde belirlenen gerçekçi stratejilerle mümkün olabilir.

Fakat ne tarihi bağlar, ne şu anda varolan ticari ilişkilerimiz ne de Afrika'da faaliyet gösteren orta-öretim kurumları Türkiye'nin rotasını Afrika'ya çevirmesine yeterli zemin hazırlayacak durumda değil. Yani Türkiye, yukarıda bahsedilen inisiyatiflere rağmen, kendisine rotayı Afrika'ya çevirecek kadar güçlü faktörlere sahip değil. Çünkü bütün çabalara rağmen, Türkiye'nin Afrika'ya olan artan ilgisi ne yazık ki kısıtlı bir çevrede sıkışıp kalmış, basında, üniversitelerde, STK'larda bu artan öneme yönelik yayınlar ve çalışmalar arzu edilir seviyelere ulaşmamıştır. Türkiye artan Afrika ilgisini bu kıtanın sorunlarını yakından izleyerek birinci elden bilgi üretebilecek seviyeye ulaşmalarını, üniversitelerimizin de Afrika incelemelerine önem vermeleri gerekmektedir.

Bu yüzden Afrika'ya yönelik ilginin ardında yatan tamamıyla seküler olan nedenler bulunmakta ve bunların başında imalat sanayii'nin kendisine pazar açması isteği ve genel olarak ticaret geliyor.

TÜRKİYE-AFRIKA TİCARİ İLİŞKİLERİ

Bu bağlamda 2003 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığımız tarafından uygulamaya konan "Afrika ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri Güçlendirme Stratejisi" Türkiye ile Afrika arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere çok önemli katkılar sağlamıştır. 2003 yılında Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ticaret hacmi \$5,4 milyar idi. Bugün Türkiye'nin Afrika'yla dış ticareti \$11 milyarı aşmış durumda. Bir diğer ifadeyle Afrika'nın toplam dış ticaret hacmi içinde Türkiye'nin payı yüzde 2,2 seviyesinde. Öte yandan, 2005'den bu yana uygulanan stratejiler sonucu, Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacmi yüzde seksen arttı. 2003'te uygulamaya konulan Afrika Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi (AÜEİGS) çerçevesinde çok sayıda heyet ziyaretleri, teknik yardımlar ve çeşitli programlar gerçekleştirildi. Geçen yıl sonunda Afrika'da Türk firmalarınca üstlenilen müteahhlik projelerinin toplamı ise \$15,6 milyara ulaştı. Aşağıdaki Tablo 2 Afrika kıtası ile olan dış ticaretimizi göstermektedir. 2007 yılı sonunda Afrika ülkelerine yönelik ihracat 6 milyar doları, Afrika'dan yapılan ithalat ise 9 milyar doları aşarak dış ticaret hacmi 15 milyar doların üzerine çıkmıştır. Ticari ilişkilerdeki bu olumlu gelişmenin artarak devam etmesi ve 2011 yılının başında ticaret hacminin 30 milyar dolara çıkması beklenmektedir.

Türkiye'nin gelişen sanayisine yeni pazarlar açma ihtiyacı nedeniyle Afrika pazarını ihmal etmesi mümkün değil. Türkiye'nin Afrika'daki rakipleri yukarıda da bahsedilen Batılı sömürgeci devletler. Türkiye bunlarla pazar payı için rekabete girmek durumunda. İçinde yaşadığımız konjonktürde Türkiye kendi başına Afrika pazarında rekabet etmesi pek mümkün değil. Afrika'nın dört bir yanında Türk malları satılıyor ve Türkiye'nin Afrika'dan yüklü miktarda mal ithal ediyor, ancak bu ticaret ilişkileri düzenli değil. Gelişmesi ve ciddi temellere çekilmesi gerekiyor. Türkiye'deki girişimciler, bireysel bazda ticari faaliyetler geliştirmeye çalışıyor fakat bu tür faaliyet yeterli olmuyor ve çoğu zaman iktisadi olmayan ortaklıklar yüzünden heba oluyor. Oysa ilişkilerin bu emekleme döneminde devletin yol gösterici bir rol oynaması gerekiyor. Türkiyeli inşaat firmaları Etiyopya'da, Eritre'de faaliyet halindedir. Sudan ile ticari bağ kurma girişimleri var. Bunların serpilmesi ve büyümesi sigortacılığın geliştirilmesini, banka sektörünün ve genel olarak finans kuruluşlarının bilinçlendirilmesini gerektiriyor.

Tablo 2. Afrika Ülkeleri ile Dış Ticaretimiz

	2003	2004	2005	2006	2007
TOPLAM İHRACAT	47,253	63,167	73,476	85,535	107,215
AFRİKA	2,131	2,968	3,631	4,566	5,976
Kuzey Afrika	1,577	2,203	2,544	3,097	4,030
Diğer Afrika	554	765	1,087	1,469	1,947
TOPLAM İTHALAT	49,409	69,492	79,889	139,576	170,057
AFRİKA	3,338	4,820	6,047	7,405	6,784
Kuzey Afrika	2,519	3,231	4,212	4,878	3,616
Diğer Afrika	820	1,589	1,835	2,526	3,168

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı 2008 İstatistikleri

Yukarıdaki Tablo 2'den de takip edilebileceği gibi Türkiye'nin Afrika'dan gerçekleştirdiği ithalat, yaptığı ihracattan çok daha hızlı bir artış gösterdi. Bunda, petrol ve doğalgaz ile altın fiyatlarında görülen beklenmedik aşırı yükselişin büyük etkisi oldu. Türkiye Afrika'dan daha çok petrol hammadde altın mineraller ve yarı mamul maddeler ithal ediyor. Ham-maddelerin ithalat içindeki artan önemini bu malları sağlayan ve tabloda diğer Afrika diye adlandırılan Sahra-altı Afrika'dan yapılan ithalattaki artıştan takip etmek mümkün. Bu bölgenin Türkiye'den yapılan ihracat için artan önemi Kuzey Afrika'ya yapılan ihracattaki artıştan daha hızlı seyretmiş olmasından izleniyor. Ticaret hacmi itibarıyla ilk on ülke arasında Kuzey Afrika ülkeleri ağırlıklı olarak temsil edilirken birinci sırada Güney Afrika Cumhuriyeti yer alıyor.

Sahra-altı Afrika'da ilk ona giren ticaret partnerleri arasında, Nijerya, Angola, Fildişi Sahilleri ve Sudan bulunmaktadır. Sudan ile ticari bağ kurma girişimleri meyva vermiş bulunuyor. Diğer yandan Türkiye, Afrika kıtasına inşaat sektöründe de girmiş durumda. Türkiyeli inşaat firmaları Etiyopya'da, Eritre'de faaliyet halindedir. Ticaretin geliştirilmesine yönelik atılan önemli bir adım da 2005'te Güney Afrika, Moritanya, Fildişi Sahili ve Madagaskar'la imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması oldu. Türkiye, Afrika ile ilişkileri geliştirmek için yoğun çaba harcarken, Afrikalı yetkililer de Türk işadamlarının ülkelerine yatırım yapmaları için girişimlerini sürdürüyor.

Afrika ile Türkiye arasında ticaret yaratımı ile tüketim etkisindeki artış sonucu yaratılan refah, tüketim etkisi ile ticaret yaratımı sonucu elde edilen refah seviyesinden çok daha fazladır (Aybar 2008, s. 41).¹⁴ Refah seviyelerinin artırılma-

14 Aybar Sedat (2008), Türkiye Afrika Ekonomik İlişkileri, Stratejik Analiz, ASAM, s. 34-44

sı için ticaret yaratımının, tüketim etkisinin önünde gittiğine işaret etmektedir. Türkiye'nin Afrika kıtası ile ekonomik ilişkilerini yaratıcı bir gümrük politikasının geliştirilmesi, AB'nin korumacı duvarlarının geliri azaltamayacak şekilde düşürülmesinin yollarının bulunması gerektiği refah etkisinin artırılması açısından gerekli olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Türkiye'nin gümrük duvarlarını karşılıklı olarak talebin fiyat elastikiyetlerine göre ticaret yaratacak şekilde düzenleyecek bir strateji oluşturması gerekmektedir.

Türkiye'nin Afrika ile olan ilişkilerine ayrıca, Genelkurmay Başkanlığının da katkıları bulunmaktadır. Bu bağlamda Burkina Faso, Etiyopya, Gambiya, Kongo Cumhuriyeti, Mali ve Senegal ile akdedilmiş Askeri Alanda Eğitim Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşmaları zikredilebilir.

SONUÇ

Türkiye 1998 yılında kabul edilen ve Afrika ülkeleriyle karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesini, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar nezdinde temasların artırılmasını, insani yardımların gerçekleştirilmesini, Türkiye'nin kıtadaki diplomatik temsilciliklerinin sayısının artırılmasını, ekonomik, teknik, bilimsel işbirliği ve ticaret anlaşmalarının imzalanmasını ve Türkiye'nin her alanda Afrika kıtası ile yakınlaşmasını amaçlayan "Afrika'ya Açılım Eylem Planı"ndan bugüne önemli mesafeler kaydetmiştir.

2005 yılında Türkiye, Afrika Birliği'nin olağan zirvelerine gözlemci üye statüsünde katılmaya başlamış ve Afrika Birliği tarafından "stratejik ortak" ilan edilmiştir. Ayrıca Afrika Kalkınma Bankası'na (ADB) üyelik konusunda somut adımlar atılmıştır. Ancak, Türkiye Afrika Kalkınma Bankası gibi Afrika kökenli ve Afrika'da yerleşik uluslararası kurumlara aktif olarak katılmak için gerekli kaynakları da ayırmalıdır. Fakat bu çabalar ilişkileri daha da ileriye götürecek ilgi ve bilginin toplumda yer etmesi için yeterli olmamıştır. Gerçekleştirilen Türkiye-Afrika Zirvesi yeterli kamuoyu ilgisini çekmemiş ve zirve, Sudan devlet başkanı Ömer el Beşir'in ziyaretinin gölgesinde kalmıştır.

Türkiye rekabet düzeyi azalan sektörlerini Afrika kıtasına doğrudan yatırım olarak aktarabilir. Bunun gerçekleşmesi için devlet desteğinin sağlanması gerekmektedir. Afrika ülkeleri ile karşılıklı olarak sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için üretim ve pazarlama yapılarını birbirine uyumlu hale getirecek ekonomik işbirliklerinin geliştirilmesi öncelikli olarak ele alınmalıdır. Bilim ve teknoloji alanında işbirliği teşvik edilmeli ve üniversiteler başta olmak üzere eğitim kurumlarında karşılıklı öğrenci öğretim üyesi değişimi gerçekleştirilmeli, bilimsel işbirli-

ğine önem verilmelidir. Kıtaya yatırım yapmak isteyen Türk işadamlarına yol gösterecek onların hareket alanını genişletecek oluşumlara ticaret ve sanayi odaları meslek kuruluşları araştırma ve uygulama merkezlerinin bu alanda yapacakları çalışmalar teşvik edilmelidir. Böylece Türkiye-Afrika ilişkileri karşılıklı çıkarlar açısından istenilen düzeye taşınabilecektir. □